

Nové myšlení

popis policajného výsluchu je rámcom úvah o terorizme, Gorbačovovi a novom ideologickom slovníku

Mé cesty bratislavskými trolejbusy jsou krátké a nevyplatí se mi při nich otevírat knihu. Oddávám se tedy volným myšlenkám. Veden trochu přidušeným pocitem, že náš východní svět má šanci změnit se skrze nové myšlení k lepšímu, přemýšlím o tom, co jsem v posledních dnech slyšel. Jinde ve světě je to samá hrůza: v boeingu na karáčskem letišti zhaslo světlo a teroristé začali v panice střílet do lidí. Jaké myšlení je přivedlo až k této úděsnosti? V synagoze v Istanbulu se chystala ranní pobožnost. Dva teroristé převlečení za turisty vhodili mezi modlící se Židy granát. Sami při tom masakru také zahynuli. Jaké myšlení je přivedlo ke zkáze cizích i vlastních životů? Ve skalnaté úžlabině na cestě do Santiaga spustilo dvacet mužů palbu do Pinocheta. Lehce zraněný diktátor prohlásil, že Chile je uprostřed války mezi demokracií a marxizmem. Jaké myšlení ho přivedlo k této formulaci? V Praze bylo po domovních prohlídkách zatčeno sedm členů výboru jazzové sekce. Byli obviněni z nedovoleného podnikání. Zde se neptám na to, jaké myšlení stálo na začátku příkazu, znám toto myšlení jak své boty. Moskevský hlasatel četl v televizi Gorbačovovy odpovědi na otázky Rudého práva. Gorbačov má svoje téma dokonale promyšlené, v logice jeho vývodů se těžko nacházejí mezery. Přeje si skutečně ten báječný svět beze zbraní, anebo jen touží ohradit prostor kam kdysi dorazila sovětská vojska? Proč se jeho logika setkává s nedůvěrou a podezřívavostí? Je nepochybné, že svět by v této věci potřeboval nové myšlení jako sůl.

Přemýšlel jsem, přemýšlel, že jsem přejel zastávku. Vracel jsem se pomalu k bytu kamaráda. Byl příjemný zářijový večer, ulice byla ztichlá. Za okny domů se rozžihaly obrazovky a lidé usedali v bezpečí k večeři. Chlapi otevírají láhve piva za tři koruny /jedenáctistupňový Danubius/. Neumím si představit, že by mohl v této zemi někdo hodit do kostela granát. Není tohle bezpečí důležitější než pravda a svoboda? Nesu si v tašce půl láhve vína, je škoda, aby zksylo. Už jsem se rozhodl, pokusím se zase jednou s přáteli o španělskou hru.

Jen co jsem prošel průjezdem, postavili se mi do cesty dva muži. V jiné zemi by se člověk i vylekal, ale já vím hned, co jsou zač. Nejistě se usmívají, říkají, že se přece už známe a že bude pro všechny nejlepší, když si bez odporu sednu s nimi do auta a pojedu jejich šéfům podat jisté vysvětlení. Napadá mě, zda bych neměl v takové situaci použít nového myšlení, jednat úplně jinak, dát se na útěk nebo křičet o pomoc. Ptám se pro jistotu, co by v takovém případě učinili. Odpovídají, že by si přivolali posilu a nasadili mi pouta. A dodávají smířlivě, že spoléhají na mou rozumnost, že nejsem přece ten, kdo by jim dělal těžkosti, že mají své rodiny a chtěli by být co nejdříve u nich. Tomuto argumentu nemohu odolat, usedám do auta a přemýšlím o tom, že možná ani teroristé nejsou zabijáci od přirozenosti a že jsou na dálku řízení nějakým šíleným myšlením. Říkají svým obětem: nedělejte nám těžkosti, máme v Bejrútu rodiny a ty chtějí jíst.

Nepochybuji o tom, že by obojstranné moratorium na jaderné výbuchy vytvořilo atmosféru, z níž by se mohla zrodit nějaká významnější dohoda. A je mi Gorbačova trochu líto.

Nabízí, zdá se mi, že úpřímně, rozumnou alternativu ke zbrojním závodům a protistrana nedůvěřivě otálí. Chyba asi není v jeho osobnosti, liší se zřetelně od svých předchůdců, zachmuřených starců, kteří stávali sklesle na mauzoleu ve svých strašných kloboucích. Soudím, že nedůvěra má svůj původ v historické paměti. Na Západě si historikové nedávají pokoj a vytahují pořád na světlo to, co bylo. V Sovětském svazu je každá nová generace odřezána od minulosti a možná se ani necítí být ji zavázaná anebo dokonce nést za ni mravní zodpovědnost. Umění zapomínat na horší stránky vlastních dějin tam bylo dovedeno k dokonalosti. Na Západě se však posuzuje sovětská současnost jen jako poslední letokruh v řezu historickým kmenem. Při tomto ohledu mají některé letokruhy podezřelé zabarvení, které důvěru právě nevzbuzuje. I bez historických knížek si u nás každý například pamatuje na polibky a objetí z bratislavského setkání nejvyšších představitelů v roce 1968. A hle co následovalo. Nedůvěra ke Gorbačovově novému myšlení by se asi začala scvrkávat, kdyby někdo už konečně řekl, že takové a podobné věci se neměly stát.

Mladík, proti kterému sedím na židli, také nemá historickou paměť a s potěšením to připomíná: my jsme jiná generace, co bylo, bylo. Kolik mu může být? Nejvýš pětatřicet a už je kapitán. Blondřaté vlasy nad čelem tvoří dokonalou vlnu, vypadá to, že s tím byl u kadeřníka. Druhý mladík je také upravený a čistý, já bych asi váhal, kdybych si měl koupit tak drahocenné obroučky brýlí, jako má on. Oba by se ve svém oblečení mohli postavit za přepážku kterékoliv švýcarské banky. Pocítím žízeň a tak si loknu vína z láhve, kterou mám se sebou. Bankovní úředník mě napomíná, mám se chovat slušně, protože jsme v úřední místnosti a zde je zakázáno požívat alkohol. Potom mi oznamuje, že mě podrobí osobní prohlídce. Vstane, sebere mi tašku a se zřetelnou zálibou se hrabe v mých věcech. Klade stranou každý kousek papíru. U mne se totiž vždycky něco najde, nějaký vlastní textík nebo něco podobného. Zapamatoval jsem si, co mi kdysi vyprávěl jeden Američan. Vycházet v New Yorku večer na ulici je mnohem bezpečnější, když má člověk u sebe aspoň deset dolarů. Případný lupič se spokojí i s několika dolary na svou drogu. Úplná insolventnost přepadeného by ho mohla rozčítit k nepřičetnosti. Pozoruji, že mladík, který mě olupuje, je také spokojen. Našel papírek, na kterém jsou otázky jakéhosi polského časopisu, na které sem měl asi odpovědět. Zapomněl jsem na to a zapomněl jsem také na to, že nosím papírek u sebe. Když se mě bankovní úředník ptá, kdo mi ten lístek dal, říkám: bůhví kdo, je to dávno. A opět jsem napomínán, abych v úřední místnosti nemluvil o Bohu, stejně prý v něho nevěřím.

Je možné věřit v to, že Bůh Mohamedův odměňuje rájem ty, kteří zabíjejí náhodné Židy, Američany, hinduistické Indý a moslimské Pakistánce? Krvelačný Bůh deklaruje nutně sám sebe. Anebo existují nějaké souvislé věty, které by v tomto smyslu mohly oslovit normální lidský mozek? Před dvaceti lety jsem si v knihovně vypůjčil Korán a před spaním jsem si v něm četl. Ani ve snu by mi nepřišlo na mysl, že by se z něho dala odvodit svatá válka proti nevinným lidem.

Mladík by asi rád věděl, jaký mám vztah k Bohu a říká smířlivě, že všichni v něco věříme. Ptám se ho tedy, v co věří on. Neváhá ani na okamžik a říká, že věří v marxismus. Já jsem prý v marxismus nikdy nevěřil, jen jsem se v něm vyznal, byl jsem jako ti západní vědci, kteří studují marxismus, aby proti němu mohli lépe bojovat. Pomáhám mu se slovy a říkám, že

jsem renegát. Těší se a říká, ano, ano, renegát. A já ještě dodávám, renegát Kautsky. Oba se smějeme, i když každý z jiných důvodů.

Já se směji, abych se únavou nesesul ze židle, únavou z ideologické choromyslnosti, kterou jsem obklopen po celý život. O Kautském jsem uslyšel po prvé jako student, podle jména jsem hádal, že to byl Čech, jeden Kautský chodil se mnou do školy. Naštěstí jsem svou domněnku nevyslovil nahlas a při konspektování Leninova díla jsem seznal, že jsem se mýlil. Teď lituji, že jsem se elegantního mladíka opomněl zeptat, zda by si podržel víru v marxismus, kdyby mu pocuchali fasádu Pinochetovi biřici. Zeptal jsem se ho jen, ve který marxismus věří, zda v Marxův, Leninův, Stalinův, Maouův, Dubčekův, Berlinguerův, Pol Potův nebo v marxismus Vasila Biľaka. Nereaguje, jen se usmívá s převahou, jako nad eskamotérem, který předvedl starý a průhledný trik. Jeho víra platí zřejmě jen pro ten marxismus, který je právě u moci, a který potřebuje služby tajné policie. Všichni tihle lidé by mohli být zaměstnáni také u jiné ideologie, u MI 5 by měli vyšší služné a mohli by se oblékat ještě elegantněji.

Druhý mladík se k marxizmu nevyjadřuje, ale vzpomene si, že jsem ještě nebyl prošacován. Zafungují staré reflexy, zvednu se bez povelu, rozkročím se a upaží, ruce, jak mě tomu naučili v Ruzyni. Slušně vychovaný mladý muž mi přejíždí rukama po těle. Myslím na sedm zatčených mužů z jazzové sekce. V Ruzyni strčí každého napřed do díry v podzemí, odkud je vidět přes hustou síť v okně jen do betonové zdi, to proto, aby byl přechod z domácí útulnosti ostřejší. Tito muži a celá jejich sekce byli kazem ve vzoru, jak praví O'Brien v Orwellovi. Snažili se jako společenství existovat nezávisle na státní totalitě, bez dozoru a bez donašečů. Že takto existovali na tenkém ledě legality patnáct let je beztak zázrak, který vejde do dějin jazzu. Nyní jim pomáhej Bůh.

Protože mám v živé paměti rituál osobní prohlídky, ptám se bankovního úředníka, jestli se mi bude dívat taky do řitě. A opět jsem napomínán, abych nebyl vulgární. Skutečně bych se měl zamyslit i trochu nad sebou. Je mi padesát šest let, jsem už morousnější a všechno, co mě potkává, mi už nepřipadá tak zábavné. V občanském průkazu mám pořád akademické tituly. Napsal jsem pár knih, něco bylo přeloženo i do cizích jazyků. Možná, že právě teď nějaký člověk někde na světě nebo i doma čte, co jsem napsal. Je mi hrozně trapně při představě, že by mě viděl, jak tu stojím s upaženými rukama. Kdybych byl jiný, než jsem, zdravili by mě studenti, snad jen o něco mladší než ten hoch, který mi protřepává nohavice v naději, že z nich vypadne ještě nějaký papír, nejlépe papírek se vzkazem: přijdu zítra večer a pomohu ti stočit víno. To by bylo sousto, co všechno to jen může znamenat!

Nejsem v tom ovšem sám, v jiné místnosti v téže budově sedí na podobné židli můj přítel, univerzitní profesor Miroslav Kusý, ten, kterého jsem doufal porazit ve španělské hře. Nová generace bez historické paměti ho ponizuje stejně jako mé. Právě mu rozebírají šachové hodiny, které jsem mu před lety koupil k narozeninám. Mohl by v nich být lístek se vzkazem: kup hořčici, přinesu párky.

Relativně jsem na tom ještě dobře. V Paříži vyjdete s dítětem na procházku a zabije vám ho před očima bomba ukrytá mezi květinami. Všechny jiné myslitelné existence by byly lepší jen zdánlivě. Mnozí Češi a Slováci, kteří odešli do exilu, se stali profesory na různých západních univerzitách. Musí však létat na různé konference anebo na dovolenou. Jednou se někomu z nich nutně stane, že bude bezmocně stát před hlavní pistolí nějakého teroristy, kteří bude

věřit, že stisknutím spouště napravuje křivdy spáchané na palestínském lidu. Já nemusím nikam létat, neseděl jsem v letadle už osmnáct let. Je to nesmírně úlevné pomyšlení. Co tak hrozného se vlastně děje? Byl jsem prostě jen okraden. Svět se přece jen trochu mění a tihle chlupci se budou třeba jednou stydět sami před sebou. Možná bude stačit, aby trochu zestárli. Dnes si ještě myslí, že jsou nesmrtelní, zdá se jim, že všechno je ještě před nimi. Nové myšlení, které zavádí Gorbačov, však otevírá i v marxizmu smrtelnou dimenzi. Dějiny už nemusí vést zákonitě k vítězství komunizmu na celém světě. V jediném okamžiku se může rozpadnout smysl všech lidských hodnot a báječné dějinné vize mohou být ukončeny apokalyptickou tečkou. Marxistická dějinná spirála se stočí do klubíčka a propadne se do sebe jako neutronová hvězda. Tohle je nové ovšem jen v marxizmu, v náboženském myšlení je smrtelnost úhelným principem již po celá tisíciletí.

Mladíci mi právě kradou můj diář za dvanáct korun, to je pakatel, za všechna léta mi knih ukradli za tisíce. V diáři mám poznámky, adresy, telefonní čísla. Neměl jsem jim říci, že z hlediska nového myšlení jsme si zvláštním způsobem rovni? Neměl jsem jim říci, že není tak úplně jisté, že se v krátké budoucnosti stanou majory a podplukovníky?

Nemám nic proti novému myšlení, politika, zvláště na Východě, se bez takových sloganů neobejde. Chvilí to bude působit, snad se najdou v reálněsocialistických strukturách i lidé, kteří se budou skutečně snažit podívat se na chod svých resortů poněkud z jiného uhlu. Jiní se zase budou trást strachy, zda projdou při nějakých budoucích prověrkách z nového myšlení. Já už asi zůstanu při myšlení, ke kterému jsem se protrávil za posledních čtyřicet let. Vždyť ani nevěřím, že jsem jako lidské bytosti schopni myslet nějak zvlášť nově. Někteří lidé myslili báječně pronikavě před tisíci lety a pro každé další století bylo jejich myšlení nové a překvapující. Bohužel podléhá celková suma lidského myšlení jakési entropii. Pravda též je, že jiní lidé myslili zvráceně, hloupě, šíleně a sobecky. Vedli myšlením zdůvodněné války, brali rukojmí, zabíjeli bezbranné, nenáviděli bohy jiných národů a kvůli pýše a moci bez zábran zotročovali jiné lidské bytosti. Nejde vlastně o to, abychom myslili nově, jde spíše o to, abychom myslili v souladu s lepší tradicí lidského myšlení. Snad nejlepší by bylo, mezi masy rozšířeno heslo, které by vyzývalo ne k novému myšlení, ale prostě jen k myšlení. Třeba jen ke krátkému zamyšlení před nějakým činem. Před stisknutím spouště v uneseném letadle, před vyhlášením výjimečného stavu a před vydáním onoho posledního rozkazu, kterým budou ukončeny dějiny nepovedeného lidského rodu. Kdyby měli ti mladíci přede mnou čas na rozmyšlení, třeba by přišli na to, že by jejich matky nesouhlasily s tím, aby se hrabali ve věcech jiného člověka.

Okradli mě a pak mě propustili. Venku bylo ještě tišeji, tramvaje jezdili poloprázdné a dvě děvčata mi rozměnila dvoukorunu na dvě koruny. Ani moje žena ani žena přítele nevěděly, že nehrajeme šachy. Kdybychom byli takto zadrženi v Chile, nikdy by se už nemusely dovědět, kam vedly naše poslední kroky. Přítel se ještě nevrátil a tak jedu k němu, abych na něho počkal. Děti spí a jeho žena mi říká, že si na taková čekání nikdy nezvykne. Je jí líto, že tak málo žen u nás si dovede představit, nač takové čekání přijde nervové soustavě. Myslím si, ale nahlas to neříkám, že je možná lepší cekat takto, než cekat na muže, až se vrátí z hospody, což je v našich končinách rozšířená ženská zkušenost. Ještě není půlnoc a přítel odmyká dveře. Je rozkacený a

letří do odposlouchávacích přístrojů. Znáám to už nazpaměť a tak se rozloučím a jdu. V posledním trolejbuse jsem sám, město je tiché a zdá se, že i bezpečné.

Září 1986

P. S.

Tento text bude zasvěceným čtenářům možná něco připomínat. Poznámávám proto hned, že je vědomě napsán jako volná pokračování Vaculíkova fejetonu Teror velký a malý.

In: Listy, roč. XVII, č.1, únor 1987, s. 54-56; Obsah, září 1986. Samizdat.